

Bijlage 4. Behandeling van de adviezen en bezwaren bij het ministerieel besluit tot definitieve bescherming van de Vlaamse opera en het voormalige schermenmagazijn als monument en van de site van de Vlaamse opera en het voormalige hotel Wagner als stadsgezicht

Provincie: Antwerpen

Gemeente: Antwerpen, 8ste afdeling, sectie H

Objectnummers: 4.01/11002/2484.1 en 4.02/11002/166.1 - Dossiernummer: 4.001/11002/130.1

Omschrijving:

De Vlaamse opera, Frankrijklei 3 - Van Ertbornstraat 8, en het voormalige schermenmagazijn met gelagzaal, Van Ertbornstraat 2 - Franklin Rooseveltplaats 8, als monument

De site van de Vlaamse opera met het voormalige schermenmagazijn, het voormalige hotel Wagner, Frankrijklei 1 - Franklin Rooseveltplaats 2-4, met inbegrip van de open binnenplaats, en twee tussenliggende panden, Van Ertbornstraat 4-6 en Franklin Rooseveltplaats 6, als stadsgezicht

Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden:

Brussel, 16 JUNI 2017

De Vlaamse minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed,

Geert BOURGEOIS

1. Adviezen uitgebracht voorafgaand aan de voorlopige bescherming

1.1. Adviezen uitgebracht door de departementen en agentschappen van de beleidsdomeinen RWO, LNE, MOW en LV

Het advies werd door het agentschap Onroerend Erfgoed gevraagd op 19 juli 2016.

1.1.1. Beleidsdomein Ruimtelijke ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van de onroerende goederen. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

1.1.2. Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie

Het departement LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen, bracht op 16 augustus 2016 een gecoördineerd gunstig advies uit over deze bescherming. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.3. Beleidsdomein Mobiliteit en Openbare Werken

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van de onroerende goederen. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

1.1.4. Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van de onroerende goederen. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

1.2. Advies uitgebracht door de stad Antwerpen

Het advies werd door het agentschap Onroerend Erfgoed gevraagd op 19 juli 2016.

Het college van Burgemeester en Schepenen bracht op 19 augustus 2016 een gunstig advies uit over de bescherming. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

De verschillende stadsdiensten menen dat in de toekomst diverse aanpassingswerken nodig zullen zijn om de werking van het gebouw in de toekomst te optimaliseren en vragen om hiervoor in het MB de nodige ruimte te voorzien. Er wordt gewezen op het nut van een beheersplan gezien de beheersvisie in het dossier weinig specifiek wordt bevonden.

Antwoord:

De Vlaamse opera is een monumentaal gebouw met talrijke erfgoedwaarden. Een bescherming als monument is dus een evidentie en een initiatief dat – zo blijkt uit gepleegd overleg en verschillende persberichten- gesteund en gedragen werd door de stadsdiensten en de instelling Vlaamse Opera.

Zoals aangegeven in het beschermingsdossier zelf (onder punt 3.1.) worden beheersdoelstellingen binnen een beschermingstraject opgemaakt om de erfgoedwaarden

optimaal te realiseren. Dit wil ook zeggen dat het uitgangspunt van de te omschrijven beheersdoelstellingen de erfgoedwaarden zijn en niet de mogelijke toekomstige werken of noden. De bedoeling van een bescherming is om deze erfgoedwaarden zo veel mogelijk te concretiseren en te lokaliseren. Naast de zones met erfgoedwaarden wordt in de beheersvisie ook aangegeven in welke zones van het operacomplex flexibeler kan omgegaan worden in het geval van aanpassings- of verbouwingswerken.

Nochtans worden door de diverse stadsdiensten bezorgdheden geuit aangaande mogelijke aanpassingswerken in de toekomst om de werking van het operagebouw te optimaliseren, en wordt er gevraagd naar een uitvoeriger stedenbouwkundig onderzoek en een uitgebreidere beheersvisie. Het agentschap neemt nota van deze bezorgdheden, maar wenst hierbij te duiden op het nut van een beheersplan, het gepaste instrument om in het vervolgtraject van een bescherming, steeds met de vooropgestelde erfgoedwaarden voor ogen, de stedenbouwkundige ontwikkelingen en de beheersdoelstellingen verder uit te werken of scherp te stellen. Dit beheersplan zal dan de basis vormen voor toekomstige werkzaamheden en ontwikkelingsmogelijkheden van de site.

Conclusie:

Het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit.

1.3. Advies uitgebracht door de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed (VCOE)

Het advies werd door het agentschap Onroerend Erfgoed gevraagd op 19 juli 2016.

De VCOE bracht op 19 september 2016 een voorwaardelijk gunstig advies uit over de bescherming. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

De VCOE formuleerde in haar advies een aantal opmerkingen die als volgt behandeld werden:

Opmerking 2 onder punt 3 en opmerking 3 onder punt 4.

De commissie maakt de opmerking dat de aan de operasite palende "Antwerp Tower", een torengedouw dat naast zijn stedenbouwkundige waarde intussen ook een icoonwaarde heeft gekregen, niet binnen de afbakening van het voorgestelde stadsgezicht ligt waardoor de relatie tussen beide gebouwen/complexen met deze bescherming niet gevat is. De commissie wenst hiermee een algemene bezorgdheid uit te drukken betreffende de zorg en aandacht voor dit type architectuur, representatief voor de stedenbouw uit de jaren 1960. Enerzijds is de commissie er zich van bewust dat het opnemen van dergelijk type gedouw een onderzoek op een andere schaal impliceert (zie punt 3), anderzijds vraagt de commissie de toren aan te duiden als erfgoedelement binnen (een uitbreiding van) het stadsgezicht.

Antwoord:

Een grondige en verantwoorde evaluatie van de erfgoedwaarden van een gebouwtipe zoals de "Antwerp Tower" vraagt veeleer een apart vergelijkend onderzoek binnen het thema van de stedelijke hoogbouw in Antwerpen en daarbuiten vanaf de jaren 1960 en verder. Dit thema behoorde niet tot het onderzoeksgebied van het huidige dossier. Binnen het bouwblok bestaat er weinig onderlinge samenhang tussen het torengedouw en de operasite en kan men eerder spreken van een discrepantie tussen beide complexen zodat een motivatie als één stadsgezicht vanuit het standpunt van onroerend erfgoed niet logisch is. Daarenboven werd op het college van burgemeester en schepenen van 9/9/2016 een vergunning afgeleverd en goedgekeurd voor een grondige verbouwing van de Antwerp Tower die een grote impact zal hebben op de architecturale kwaliteiten van het huidige torenvolume. Om deze redenen is een evaluatie in functie van een bescherming voorbarig.

Opmerking 3 onder punt 3

De commissie vindt het merkwaardig dat de lijst van de cultuurgoederen slechts één goed bevat en vraagt om dit te motiveren.

Antwoord:

Het beschreven borstbeeld is het enige aanwezige goed in situ dat beantwoordt aan de definitie van een cultuuro goed, zoals geformuleerd in het onroerenderfgoedbesluit van 16/5/2014: cultuuro goederen zijn roerende goederen die omwille van hun erfgoedwaarde van algemeen belang zijn, waarvan het samen voorkomen met het gebouw een bijzondere waarde heeft en die ofwel ontworpen zijn voor of vervaardigd met het beschermd goed ofwel gerelateerd aan de functie van het beschermd goed en waarvoor de historische verbondenheid met het beschermd goed kan aangetoond worden. Voor beschermde onroerende goederen in eigendom van privépersonen of -vennootschappen moeten cultuuro goederen opgenomen zijn in een beschermingsbesluit of een goedgekeurd beheersplan of er moet voorheen voor het beheer ervan een premie verleend zijn opdat ze als cultuuro goederen beschouwd kunnen worden”.

Heel wat interieurelementen in de opera zijn onroerend door aard en dus geen cultuuro goed. Wat als onroerend door aard wordt beschouwd, is bepaald in het Burgerlijk Wetboek. Deze interieurelementen zijn vast verbonden met het monument en kunnen niet zonder breekwerk verwijderd worden. Bijvoorbeeld trappen, schrijnwerk, glaswerk, lambriseringen, plafond- en wanddecoraties die verankerd zijn aan de muur, het plafond of de vloer, gedenkplaten, vast meubilair, verlichtingsarmaturen,... Ze zijn dus geen cultuuro goed en automatisch mee beschermd met het monument.

Opmerking 3 onder punt 3

De legende van het afbakeningsplan meldt per vergissing 'dorpsgezicht' in plaats van 'stadsgezicht'.

Antwoord:

Deze opmerking is terecht en bijgevolg wordt de legende van het afbakeningsplan aangepast.

Opmerking 4 onder punt 3 en opmerking 5 onder punt 4

De commissie merkt op dat de kelderruimtes onder het operagebouw en het voormalige schermenmagazijn niet weerhouden zijn als erfgoedkenmerk- of element in artikel 2 van het MB. De commissie vindt de waarde van de kelderruimtes niet duidelijk en vraagt om deze delen beter te documenteren in de fotoregistratie van het MB.

Antwoord:

Uitgezonderd de keldertrappen in het operagebouw, bezitten de heringerichte en/of aangepaste kelderruimten onder het operagebouw (berging, technische installaties) en onder het voormalige schermenmagazijn (berging, sanitair) niet voldoende erfgoedwaarde om erkend te worden als erfgoedelement. Daarom worden deze vertrekken niet expliciet beschreven onder artikel 2 van het MB, noch weergegeven in de bijhorende fotoregistratie. De ruimtes worden wel beperkt beschreven in het inhoudelijk dossier. Om de beperkte waarde te verduidelijken is de beschrijving van de kelder onder het schermenmagazijn in het inhoudelijk dossier aangepast. De fotobijlage van het inhoudelijk dossier werd uitgebreid met enkele foto's van de kelders onder het operagebouw.

Opmerking 6 onder punt 4 en opmerkingen 1, 2 en 3 onder punt 5

Deze opmerkingen hebben betrekking op de indeling en formulering van artikels 2 en 3 van het MB. De commissie vraagt om enkele aanpassingen om zo de leesbaarheid te verhogen.

Antwoord:

Voor zover het agentschap dit nodig acht, zijn bepaalde aanpassingen gebeurd aan de indeling of formulering van artikels 2 en 3 van het MB om zo de afstemming tussen beide artikels te

verbeteren. Bij de beheersdoelstellingen voor de monumenten is het in de aanhef van de formulering doorgaans duidelijk op welk monument de beheersdoelstelling betrekking heeft. Bij het stadsgezicht hebben de beheersdoelstellingen betreffende het schrijnwerk geen betrekking op de tussenliggende bebouwing. Dit is duidelijk gemaakt door de opsplitsing tussen 2° en 3° die binnen het stadsgezicht een onderscheid maakt tussen de opera met schermenmagazijn en het voormalige hotel Wagner enerzijds en de tussenliggende panden anderzijds.

Opmerking 4 onder punt 5

De commissie is van mening dat de laatste schilderwerken in het operagebouw waarbij veel ruimtes werden gewit zonder een analyse uit te voeren van de historische kleurstelling, in de toekomst absoluut moeten vermeden worden en vraagt daarom de geformuleerde beheersdoelstelling 4° onder 3.1. scherper te stellen en te formuleren als volgt: "Het is aangewezen de historische kleurstellingen op basis van materiaal-technisch onderzoek te detecteren en restauratie-opties voor toekomstig schilderwerk op basis van de onderzoeksresultaten te motiveren".

Antwoord:

Deze opmerking is terecht en werd bijgevolg aangepast in de beheersdoelstellingen, zie 3.1., 4°.

Opmerking 5 onder punt 5

De commissie vraagt om de beheersdoelstellingen aangaande de verbouwde delen (zie laatste opmerking bij 4° en 6° onder artikel 3.1 van het MB), in de opera en het voormalige schermenmagazijn te herformuleren: in plaats van te stellen dat er in deze zones meer flexibiliteit mogelijk is naar indeling en aanpassing, vindt de VCOE het eenduidiger te stellen dat de indeling in deze zones mag gewijzigd worden.

Antwoord:

Onroerend Erfgoed vindt het voorbarig en net eenduidig de beheersdoelstelling op dergelijke manier te herformuleren en wenst de eerste formulering aan te houden.

Opmerking 6 onder punt 5

De commissie vraagt om bij de beheersdoelstelling 2° onder 3.2. aangaande het stadsgezicht, betreffende het behoud van het stedenbouwkundig karakter van het geheel van het operagebouw, het voormalige schermenmagazijn en het voormalige hotel Wagner en het behoud van bepaalde zichtassen, de belangrijkste zichtassen te verduidelijken.

Antwoord:

Deze opmerking is terecht en werd bijgevolg aangepast in de beheersdoelstellingen, zie 3.2., 2°. Deze werd aangevuld als volgt: "In deze context zijn de belangrijkste, te behouden zichtassen waar vanaf een bepaald standpunt een vrij uitzicht wordt geboden naar het karakteristieke 19de-eeuwse gevelfront van de operasite en het voormalige hotel Wagner en ook naar het daar tegenover gelegen Atheneum: de zichtas vanaf de Frankrijklei vanuit zuidelijke richting op het gevelfront zijde Frankrijklei, de zichtas vanaf de Frankrijklei vanuit noordelijke richting en vanaf de Gemeentestraat op het gevelfront zijde Rooseveltplaats en het er schuin tegenover gelegen Atheneum."

Opmerking onder punt 8

De commissie vindt de fotobijlage van het inhoudelijk dossier in tegenstelling tot de fotoregistratie van het MB, te beperkt en vraagt deze verder aan te vullen.

Antwoord:

Zoals aangegeven onder punt 5 van het beschermingsdossier (Bijlagen bij het inhoudelijk dossier) is de fotoregistratie bij het MB bedoeld voor alle relevante foto's -veelal van de actuele erfgoedkenmerken- en elementen- van het beschermingsdossier. De fotobijlage bij het beschermingsdossier blijft beperkt tot bijkomende luchtfoto's, archieffoto's, plannen, foto's van niet-relevante elementen,... die het dossier verder onderbouwen of illustreren. Beide fotobijlagen zijn dus complementair en moeten samen gelezen worden. Bijgevolg dient de uitgebreide fotoregistratie bij het MB niet herhaald te worden in de fotobijlage van het beschermingsdossier.

Conclusie:

Het advies van de VCOE heeft invloed op het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit. Het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit werden als volgt aangepast:

- De legende van het afbakeningsplan werd aangepast (stadsgezicht in plaats van dorpsgezicht)
- In het inhoudelijk dossier werd de beschrijving van de kelder onder het voormalige schermenmagazijn verduidelijkt.
- De fotobijlage van het beschermingsdossier werd aangevuld met foto's van de kelders onder het operagebouw.
- In artikels 2 en 3 van het MB werden enkele vormelijke aanpassingen aangebracht om zo deze beter op elkaar af te stemmen.
- In artikel 3 van het MB werden de beheersdoelstellingen in 4° onder artikel 3.1. en in 2° onder artikel 3.2. scherper gesteld of verduidelijkt.

1.4. Conclusie

De uitgebrachte adviezen (in het bijzonder het advies van de VCOE) hebben invloed op het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit. Het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit werden als volgt aangepast:

- De legende van het afbakeningsplan werd aangepast (stadsgezicht in plaats van dorpsgezicht)
- In het inhoudelijk dossier werd de beschrijving van de kelder onder het voormalige schermenmagazijn verduidelijkt.
- De fotobijlage van het beschermingsdossier werd aangevuld met foto's van de kelders onder het operagebouw.
- In artikels 2 en 3 van het MB werden enkele vormelijke aanpassingen aangebracht om zo deze beter op elkaar af te stemmen.
- In artikel 3 van het MB werden de beheersdoelstellingen in 4° onder artikel 3.1. en in 2° onder artikel 3.2. scherper gesteld of verduidelijkt.

2. Adviezen en bezwaren uitgebracht na de voorlopige bescherming en voorafgaand aan de definitieve bescherming

2.1. Openbaar onderzoek en hoorrecht

De stad Antwerpen organiseerde het openbaar onderzoek van 5 december 2016 tot 4 januari 2017. Het proces-verbaal van het openbaar onderzoek en de bezwaren maken integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Tijdens het openbaar onderzoek werd één bezwaarschrift ingediend.

Er beriepen zich geen zakelijkrechthouders op het hoorrecht om gehoord te worden door het agentschap Onroerend Erfgoed.

Omwille van privacy-redenen zijn de bezwaren anoniem opgenomen in dit document.

2.1.1. Bezwaar uitgebracht tijdens het openbaar onderzoek, bij aangetekend schrijven van 3 januari 2017, ontvangen door de stad Antwerpen.

Samenvatting:

De bezwaarindiener onderschrijft het belang van een bescherming en is overtuigd van de in het beschermingsdossier omschreven erfgoedwaarden.

De bezwaarindiener beschouwt opera als een kunstvorm voortdurend in evolutie en vindt het daarom noodzakelijk de bescherming met de nodige openheid en flexibiliteit te bekijken om zo te voorkomen dat de bescherming het gebruik van het gebouw voor opera hypothekeert.

Zeker in kader van het toekomstige masterplan aangaande een herinrichting/herverdeling van het volledige patrimonium van het Kunsthuis Opera Ballet Vlaanderen, wordt door de bezwaarindiener een grote flexibiliteit gevraagd inzake de functionaliteit van de gebouwen (waaronder de opera). De bezwaarindiener beklagt zich over de renovatie van 2004-2007 waarbij de nadruk vooral lag op het esthetische aspect, maar minder op het gebruik/de werking van het gebouw. Dit resulteerde in een aantal voltooide aanpassingen/werkzaamheden ten gevolge van tekortkomingen en fouten, maar tevens in een lijst van nog aan te passen beperkingen/tekortkomingen/gebreken van zowel technische, esthetische als functionele aard. De bezwaarindiener ziet hier een knelpunt met bepaalde vooropgestelde beheersdoelstellingen. De bezwaarindiener vraagt om voor de toekomstige ingrepen of ruimtes die deze flexibiliteit vragen reeds mogelijkheden te voorzien in het dossier.

Antwoord:

De Vlaamse opera is een monumentaal gebouw met talrijke erfgoedwaarden. Een bescherming als monument is dus een evidentie en een initiatief dat gesteund en gedragen werd door de stadsdiensten en de instelling Vlaamse Opera.

Zoals aangegeven in het beschermingsdossier zelf (onder punt 3.1.) worden beheersdoelstellingen binnen een beschermingstraject opgemaakt om de erfgoedwaarden optimaal te realiseren, maximaal in stand te houden of te verbeteren. Dit wil zeggen dat het uitgangspunt van de te omschrijven beheersdoelstellingen de érfgoedwaarden zijn en niet de mogelijke toekomstige werkzaamheden of noden. De beheersdoelstellingen geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. De bedoeling van een beschermingsdossier is om deze erfgoedwaarden zo veel mogelijk te concretiseren en te lokaliseren. Dat de talrijke en intens aanwezig erfgoedwaarden van het operagebouw, zich vertalen in een reeks beheersdoelstellingen gericht op behoud of versterking van deze erfgoedwaarden, hoeft geen betoog. Naast de zones met erfgoedwaarden wordt in de beheersvisie echter ook aangegeven in welke zones van het operacomplex (nl. in de in 2004-2007 aangepaste of heringerichte zones, o.m. te situeren in de achterbouw aan de Van Ertbornstraat, bezijden en achter het toneel) flexibeler kan omgegaan worden in het geval van aanpassings- of verbouwwerken.

Het agentschap neemt nota van de bezorgdheden, geuit door de bezwaarindiener, maar wenst hierbij te duiden op het nut van een beheersplan, het gepaste instrument om in het vervolgtraject van een bescherming, steeds met de vooropgestelde erfgoedwaarden voor ogen, de beheersdoelstellingen verder uit te werken of scherp te stellen. Dit beheersplan zal dan de basis vormen voor toekomstige werkzaamheden en ontwikkelingsmogelijkheden van de site.

2.1.2. Opmerkingen

In november 2016 werd door een mede-eigenaar van het hoekgebouw (Frankrijklei 1/Franklin Rooseveltplaats 2-4) telefonisch melding gemaakt van het volgende: op het dak van de wooneenheid op de vierde verdieping werd ter hoogte van het terras van de wooneenheid een

volume onder plat dak van ca. 25 m² bijgebouwd. Deze werken werden uitgevoerd in de periode 2013-2015 zonder voorafgaande stedenbouwkundige vergunning van de stad Antwerpen (de dakterrassen en de trappen ernaar toe zijn wel vergund). Het opgemaakte proces-verbaal dateert van 18/11/2015.

Het volume stoort in het straatbeeld en de mede-eigenaar is ongerust dat de lopende beschermingsprocedure een regularisatie van de voormelde constructie -gezien deze binnen de afbakening van de bescherming (als stadsgezicht) valt- zou kunnen betekenen.

Antwoord:

Vooreerst dient opgemerkt te worden dat een bescherming nooit kan ingeroepen worden tot het regulariseren van stedenbouwkundige overtredingen.

De constructie is een vrij recente niet-vergunde toevoeging, heeft geen erfgoedwaarde en is dus geen erfgoedelement. Om die reden is het niet opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit (beschrijving van de erfgoedelementen en -kenmerken).

Gezien het volume wegens zijn ligging, namelijk op de dakverdieping van het hoekpand, automatisch vervat zit in de afbakening van de bescherming als stadsgezicht, is het aangewezen om in het beschermingsdossier explicieter te stellen dat deze constructie niet tot de erfgoedelementen van het voorgestelde stadsgezicht behoort en de stedenbouwkundige context ervan toe te lichten. Het inhoudelijk beschermingsdossier werd aldus uitgebreid in de beschrijving van het hoekpand (voormalige hotel Wagner, pagina 12/31), de motivering van de afbakening van de bescherming (pagina 28/31) en in de juridische toestand (pagina 29/31). Ook de fotobijlage van het inhoudelijk dossier werd aangevuld met een straatzicht op het hoekpand waar de constructie op de dakverdieping zichtbaar is. Vervolgens werd in het Ministerieel Besluit, in artikel 3.2. (pagina 14/17) aangaande de beheersdoelstellingen van het stadsgezicht, toegevoegd dat de niet-vergunde constructie dient verwijderd te worden.

3. Conclusie

De opmerkingen uitgebracht na de voorlopige bescherming en voorafgaand aan de definitieve bescherming hebben invloed op het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit. Het inhoudelijk dossier en het beschermingsbesluit werden als volgt aangepast.

Het inhoudelijk beschermingsdossier werd uitgebreid in de beschrijving van het voormalige hotel Wagner (pagina 12/31), de motivering van de afbakening van de bescherming (pagina 28/31) en in de juridische toestand (pagina 29/31). Ook de fotobijlage van het inhoudelijk dossier werd aangevuld met een straatzicht op het voormalige hotel Wagner waar de niet-vergunde constructie op de dakverdieping duidelijk zichtbaar is. Vervolgens werd in het Ministerieel Besluit, in artikel 3.2. (pagina 14/17) aangaande de beheersdoelstellingen van het stadsgezicht, toegevoegd dat de niet-vergunde constructie dient verwijderd te worden.